

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Bektaşî Tekkelerinin Toparlanma Sürecinde Klasik Metnin İhyası: Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) ve Nefesleri

Revival of the Classical Text in the Last Period of the Ottoman Empire and the Recovery Process of Bektashi Lodges: Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) and His Nefes

Hakkı Taşğın

Sorumlu Yazar / Correspondence

Ahmet Taşğın

Özet

Bu çalışma, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın nefeslerini konu edinmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde şiiirleri ve özellikle nefesleriyle etkili olan Rıza Tevfik düşünsel krizi karşısında manevi dayanak olarak Bektaşî edebiyatına yaslanmıştır. Çocukluk, gençlik yılları ve felsefe okumalarıyla fikri buhranlarından çıkış yolu olarak Bektaşî edebiyatı klasik metinlerini bulmuştur. Bektaşî çevrelerin elinde bulunan cönk ve menakıbnamelerde aktarılan hususlarla manevi bir çıkış yolu ve güvenli bir alan kurmuştur. Yenileşme döneminde şiiirleri arasında nefeslere yer vermiştir. Yazdığı nefesler, kısa sürede Bektaşî çevre ve tekkelerinde ilgiyle takip edilip okunmaya başlamıştır. Nefeslerin neredeyse tamamı bestelenmiş ve Bektaşî meydanlarında okunmuştur. Batı karşısında felsefe, siyaset, kültürel ve edebiyat gibi birçok alanda yeni talep ve değişimle elde ettikleri tecrübenin merkezileştiği çevrenin faaliyetleri arasında ayrıcalıklı yere sahip olan dil ve edebiyat çalışmalarıdır. Dil ve edebiyat içerisinde şiiir ve şiiir içerisinde de Bektaşî edebiyatından nefeslere yer verilmiştir. Rıza Tevfik, yenileşme döneminin en etkili şahıslarından birisi olarak şiiirleri arasında nefesler başlığı altında birçok şiiir kaleme almıştır. *Serab-ı Ömrüm* adıyla yayınladığı şiiirlerinin başlıklarından biri de nefestir. Rıza Tevfik, Bektaşî çevrelere büyük destek ve katkı sunarak Bektaşî edebiyatının gelişmesini, yayılıp yaygınlaşmasını ve farklı çevrelerde okunmasını sağlamıştır. Rıza Tevfik, yazdığı nefeslerle edebiyat çevrelerinde fark edilmiş ve nefesin tür olarak edebiyat içerisinde değerlendirilmesini yeniden gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rıza Tevfik Bölükbaşı, Nefesler, Devriyeler, Bektaşî.

Abstract

This study is about Rıza Tevfik Bölükbaşı's nefes. In the last period of the Ottoman Empire and the first period of the Turkish Republic, Rıza Tevfik, who was influential with his poems and especially his nefes, relied on Bektashi Literature as a moral support. He established a spiritual way out and a safe space through his childhood and youth years and his philosophy readings, with the issues mentioned in the cönk and menakıbnames held by Bektashi community as a way out for his intellectual depressions and depressions. He also included nefes in his poems during the renewal period. nefes, which he wrote, started to be read and followed with interest in Bektashi community and lodges in a short time. Almost all of the nefes's were composed and sung in Bektashi meydan with their compositions. Language and literature studies have held a privileged place among the activities of the environment where the experience and experience they have gained around the changes and new demands in many fields as philosophical, political, cultural and literary against the West. Nefes has a privileged place in language and literature, as well as in poetry and poetry. Rıza Tevfik, as one of the most influential figures of the innovation period, wrote many poems under the title Nefes among his poems. One of the titles of his poems published under the name *Serab-ı Ömrüm* is nefes. By providing great support and contribution to Bektashi community, Rıza Tevfik made it possible for Bektashi Literature to develop, spread and be read in different community Rıza Tevfik was noticed in the literary community with the nefes he wrote and brought the evaluation of nefes as a genre into the agenda again.

Keywords: Rıza Tevfik Bölükbaşı, Nefes, Devriye, Bektashi.

Giriş

Bu çalışma, Bektaşî tekkelerinin etkilerini artırdıkları dönemde ön plana çıkan Bektaşî edebiyatı içerisinde nefes türü eserlerin etki ve yaygınlığını konu edinmektedir. Klasik metinlerin güncellemesiyle birlikte Bektaşî edebiyatı içerisinde yer alan nefeslerin giderek yaygın hale gelmesinde, basın yayın faaliyetleriyle birlikte eserlerin icra edilmesi de etkili olmuştur. Nefes tarzında eser verenler arasında "Filozof Rıza" diye meşhur olan Rıza Tevfik Bölükbaşı gelmektedir. Nitekim bu çalışmada onun nefesleri ele alınmaktadır. Çalışmada Rıza Tevfik'in bütün nefesleri aktarılmıştır. Yine konunun önemi ve elde edilen tecrübe dikkate alınarak Osmanlı Devleti'nin son döneminden başlamak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde birçok örneğine rastlanan nefeslerin hangi gerekçeyle yazıldığına anlaşılması için birden fazla sayıda alıntıya yer verilmiştir. Alıntılarının uzun ve yazarının düşüncelerini aktardığı şekliyle verilmesinin nedeni, çalışmanın amacını kolaylıkla aktarmanın yanı sıra konuya dikkat çekmektir. Böylece bu çalışmanın uzun alıntılara yer vermesi, konuyla ilgili çevrenin merakını uyandırmak ve yeni çalışmaların ortaya çıkmasının gerekçesi arasında yer almaktadır. Buradan hareketle felsefe, kültür, siyaset ve idari gibi başlıklarda tartışma, tartışmadan çıkan sonuçların tatbik ve adeta sil baştan bütün kurumların yeniden inşa edilmesi, nefeslerin işaret ettiği fikri çerçeve ve sağladığı güvenli alan da dahil yeniden dikkate alınarak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Uçman, 1983, ss. 31-38; Uçman, 2006, ss. 293-311).

Bektaşî tekkeleri, II. Mahmut tarafından kapatılma kararı alındığında birden fazla alanda birçok aşamaya yayılan bir süreç işlemiştir (Maden, 2018). Süreç; tahkikat, koğuşturma, sorgulama, yargılama, mahkumiyet, sürgün, idam, yıkım, el koyma, kamulaştırma ve itibarsızlaştırma dahil tahayyülü de kuşatacak şekilde işletilmişti.

II. Mahmut fermanıyla Bektaşî tekkelerinin kapatılmasının ardından yeni bir yapılanma ortaya çıkmış ve Bektaşî Tekkesi mensupları ağır ve yıkıcı etkiyi yeni arayışlarla aşmaya çalışmıştır. Bu arayışlar içerisinde yeni bir erkan oluşturulması başta gelirken diğer yandan Bektaşî Tekkesi mensupları siyasi, kültürel ve toplumsal faaliyetin içerisinde etkin olmaya başladı. İstanbul merkezli bu yeni hazırlık, etkili ve büyük tekke ve zaviyelerin yeni bir anlayış ile zorlu dönemi aşmak için büyük gayret gösterdiler. Tanzimat Fermanı, yeni anayasa, dernek, basın yayın vs. birçok alanda gerçekleşen yenileşmenin içerisinde Bektaşî tekke mensupları da yer almıştır. Basın yayın faaliyetleri hızlanırken Bektaşî çevrelerden hızlanan yayın ve eser hazırlığı Bektaşî edebiyatı içerisinde yer alan klasik metinlerin yayınıyla sınırlı kalmayarak aynı zamanda klasik metinlerin izinde gidilerek yeni metinler de hazırlanmıştır (Taşgın, 2010, ss. 24-26). Bunlar arasında birçoğu notaya alınıp icra edilen nefesler yazılmıştır. 19 ve 20. yüzyıl Bektaşî edebiyatına ait nefeslerin sayısal olarak fazlalığı yanında bir bakıma Bektaşî edebiyatı klasik metinleri yeniden canlandırması noktasında içeriği itibarıyla dikkat çekicidir.

Rıza Tevfik, Bektaşî edebiyatına yönelik ilgi ve faaliyetine etkiyi üniversite tahsili için İstanbul'da bulunduğu dönemde tekke ve sufi çevrelerle

temasından almaktadır (Kut & Eldem, 2010). Çamlıca, Rumelihisarı, Karaağaç'taki Bektaşî tekkelerine daha fazla uğramış ve bu tekkelerde zaman geçirmiştir. Salcı, Bektaşî çevreleri olarak Çamlıca, Rumelihisarı, Karaağaç olmak üzere üç mekanı rastgele saymamaktadır (Salcı, 1978, ss. 317-318). Bu tekkelerde en yakın olduğu kişi ise Edib Harabi'ydi (Yücebaş, 1950, s. 12). Nefeslerinden birisini de *Edib Harabi Baba Erenlere* adıyla neşretmişti. Hatta *Edib Harabi Baba Erenlere* isimli bu nefeste Edib Harabi'ye intisap ettiğini de beyan etmektedir. Zira Rıza Tevfik, Edib Harabi'den nasip almıştı. Fakat Edib Harabi kendisi baba olmadan Rıza Tevfik'e nasip verdiğinden dolayı İstanbul Bektaşî çevrelerince eleştirilmişti. Hatta Edib Harabi'den erkana aykırı nasip aldığı için tekkelere dahi alınmamıştı. Bunun üzerine Ahmet Rifki, yeni bir nasip alması için Rıza Tevfik'i Kazlıçeşme Dergahı postnişini Büyük Abdullah Baba'ya götürmüştü. Bir başka kayda göre Rıza Tevfik, Şehitlik Tepesi Tekkesi şeyhi Nafi Baba'dan hem dervişlik hem de babalık icazeti almıştı. Noyan, kendisi katılmasa da Rıza Tevfik'in Mısır'da Ahmet Sırrı Baba'dan dervişlik ve babalık nasibi aldığını da Yakova Bektaşî Tekkesi babası Kazım Bakalı'den işitmişti (Noyan, 2003, ss. 88-89). Nafi Baba'dan nasip alıp almadığından bahsetmeden Rıza Tevfik'in Nafi Baba Tekkesine gittiğini ve orada bulunduğunu Kesedar kaydetmektedir (1999, s. 113).¹ Doğan Kaya (2020, s. 49) Ali Rıza Öge'nin *Mecmua'sından* aktardığıyla Rıza Tevfik hakkında:

"Herkesce tanınmış olan Feylesof Rıza Tevfik Baba'dır ve Bektaşî'dir"

demektedir.

Rıza Tevfik (2015, ss. 370-371), Nafi Baba Tekkesi'nden Selman Cemali Baba münasebetiyle bahsetmektedir:

"Bebek tepesinde, meşhur Bektaşî şeyhi merhum Abdünnafi Baba'nın tekkesi vardı; birçok münevver kimseler orada toplanırlardı. Bu tekkenin mensupları arasında yaşca akranımdan ve aziz dostlarımdan Selman Cemali Baba pek mümtaz bir sima idi. Bir mektepte tahsil etmemiş olduğu halde zihni açık ve pek uyanık bir adamdı. Bana takriben otuz beş sene evvel bir mecmua hediye etmişti. Onda kendisinin pek zarif nefesleriyle beraber eskilerden birçok kişilerin manzumeleri de munderiçti."

Nefeslerini değerlendiren Ulunay (Tarihsiz, ss. 26-27) ise Rıza Tevfik için Bektaşîlik ve Bektaşî edebiyatından istifade etmesinde kullanılan dil ve tekkenin bütünüyle oluşturduğu dekorun metne olan tesirinin etkili olduğunu bir hatırasıyla teyit etmektedir. Ulunay'a Rumeli seyahati esnasında ziyaret ettiği bir Bektaşî Tekkesinin tasvirini yapmış ve yaptığı tasvirde tekkenin mimari çerçevesi, peyzajını anlamlandıran tekke hücrelerinden çıkan kulağı menguşlu ihtiyarla bağlantı kurmuştur. Adeta mimari yapı ve çevrenin suküneti ve derinliği derviş ile aktarılmıştır. İhtiyarın onu karşılması ardından ortamı şu ifadeyle takdim etmektedir:

¹ "Rıza Tevfik, Nafi Baba tekkesine ve hariciyecilerin oturduğu yer olarak bilinen Bebek'teki hariciyeci dostlarına sık sık gelir onlarda kalırmış, Sultan M. Reşad zamanı bir razaman günü Rıza Tevfik tramvaya binip şehre inmek üzere Bebek karakolununun önünden ...." (Kesedar, 1999, s. 113).

"Muhatabıma baktım, etrafındaki dekora baktım. Bir tablo seyrediyorum sandım.". Bu hatıra bir başka kayıttan takip edilecek olursa Rıza Tevfik, yine Rumeli seyahatinde Bolayır'dan geçerken Kara Baba Dergahına uğramış ve orada meydana dahil olmuştu. Meydan'da Seyyit Okunmuş'un "Bi-hamdillah ki İslam'a delilim Mustafa geldi!" nefesi okunmuş ve nefesin ikmalî ardından Rıza Tevfik'den bir nefes okumalarını talep etmişlerdi. O da "Nasip aldık bu matemhaneyi fani görenlerden" mısraıyla başlayan nefesini okumuştur (Yücebaş, 1950, ss. 75-76).

Rıza Tevfik'in ilim, irfan ve kültür hayatını belirleyen İstanbul ve Gelibolu'dur. Adeta her iki şehir, iki farklı dünyaya karşılık gelmekte ve düşünce dünyasını da bu iki şehir üzerinden aktarılmaktadır. Şiirinde kullandığı tarz ve içeriğin kaynağını Gelibolu olarak aktarmaktadır.

"Onun içindir ki ben mesela Gelibolu'da bütün bir mazinin tarihini, hissiyatını, hissiyatıyla yaşayabildim, ve yaşadığımı -mümkün olduğu kadar haz ile- duyabildim. Bunu o vakit ancak hissedebilmişim, çünkü çocuktum. Şimdi layıkıyla anlıyorum: Ben o zamanlar, bir "kurun-u vusta" hissiyatı geçirmiştim! Gariptir ki okumak yazmağı bile iptida bir ecnebi mektebinde öğrenmeye başlamıştım. Demek bu terbiye-i ecnebiyem beni hissen maziye alakadar olmaktan, şarklılıkla muaşika etmekten men eylemedi! Hatta bugün, şu yaşta bulunduğum ve hele fikren ne olduğumu yakinen bildiğim halde, bazı zamanlar olur ki zihnimin sulta-i nüfuzundan kaçıp kurtulmak ve samimi benliğimi bulmak için kendi gönlüme girer, saklanırım. O vakit ve orada Osmanlılığın mazisi ile benliğimin muttal ve mütemadi olduğunu adeta görürüm. Kendimde, mistik yani sufi bir mizaç bile keşf ederdim. Böyle zamanlarımda sakin, samut, esrarengiz, bir viran türbe bulup ziyaret etmek ve o türbenin kuytu bağçesine koyu gölgeler seren bir çitlenbik ağacının altında oturmak dinlenmek isterdim. Bu arzumu yerine getirmek için müddet-i medide surlar kenarında dolaştığım çoktur. Harap tekyelerin loş ve hicran bağçelerinde bir büyük ağaç altında oturup da Kaygusuz'un, Pir Sultan'ın, Ahi'nin, Şahi'nin şiirlerini okuduğum çok olmuştur (Rıza Tevfik, 1329, s. 35).

İstanbul ise ruhsal gerilimine neden olan huzursuzluğun kaynağıdır. İstanbul, Yahudi Okulu, Galatasaray Sultanisi gibi okullarda okuyup Türkçe dışında birden fazla dil öğrenmesine imkan sunmuştur. Aynı zamanda üniversite eğitimi ve siyasete atıldığı yer de yine İstanbul'dur. Başta siyaset olmak üzere birçok konuda duyduğu memnuniyetsizlik veya pişmanlığını da yine İstanbul'a hasretmiştir. Bu bakımdan da Rıza Tevfik için Gelibolu, ruhunun dinginliği, kültürel ve tarihsel bağlantıyı sağlaması anlamına gelirken diğer yandan felsefe etrafında verdiği çabaya, tasavvuf felsefesinin de bir bakıma icra edildiği alan olarak görüp felsefi müşküllerini anlama ve aşmada dayanak noktası kabul etmektedir (Rıza Tevfik, 1329, s. 35).

Rıza Tevfik, İbnülemin'e gönderdiği hayat hikayesini çocukluğu, özellikle babası, eğitimi, Gelibolu ve İstanbul'dan söz ederken bir şekilde şiiriyle bağlantı kurarak aktarmayı ihmal etmemiştir.

"Serab-ı Ömrüm'deki şiirlerin bir kısmı parmak hesabı üzere tertip edilmiş ve tamamen İstanbul şivesile yazılmış manzumelerdir. Bunlar şekli zahirileri itibarıyla bizi saz şairlerinin 'Koşma' ve 'Divan'larına aynen benzer ise de

mahiyetleri itibarıyla her medeni milletin şiirlerine benzer ki aynen Fransızcaya ve İngilizceye terceme edilmeleri mümkündür ve bazıları da nazmen terceme edilmiştir. Tamamen aşık tarzında yazılmış bir iki parça da vardır. Hatta onların aşıklar tarafından sazlarla okunduğunu bazı dostlarımız bugünlerde aldığım mektuplarda bana naklediyorlar. Bundan takriben on sekiz sene evvel de 'Kozan oğlu' imzasile Celal Nuri Beyin 'İleri', mecmuasına uzun bir mektub yazan bir zat, Kozan taraflarında benim 'Divan' unvanlı şiirim bir aşık tarafından saz ile tağanni edildiğini bizzat dinlemiş ve nakletmişti." (İnal, 1969, s. 1492).

Rıza Tevfik'in eserlerinin Kozan ve çevresinde okunduğuna ilişkin bilgi veren Kozanzade Muhiddin Cenab da Bektaşî'dir. Bu bilgi, Rıza Tevfik'in nefeslerinden notaya aktarılanlardan Bektaşî meydanında okunan *Güldeste* isimli eserde kayıtlıdır (Koca & Onaran, 1987, s. 173). *Güldeste*, farklı güfte ve bestlerden oluşan eserlerin bir araya getirilerek öğrenilmesi ve icrasını kolaylaştırmak amacıyla tertip edilmiştir. *Güldeste*'nin Rıza Tevfik'in eserinin bulunduğu yerde aynı zamanda bir cümleyle Yahya Kemal ve Muhiddin Cenab'ın Rıza Tevfik'ten nasip aldığı kayıtlıdır.

"Bundan üç sene mukaddem, Kafkas yolculuğumuzda Niğde'ye beş altı saatlik bir köye inmiştik, buraya Kilisehisar diyorlar. Evinde müsafir olduğumuz köyün ağası Mustafa Ağa seksenlik duygulu bir adam. Gece selamlık odasında oturuyorduk. Köyün mutebarından iki kişi ile imamı geldi. Epey konuşulduktan sonra -macera aynendir- gelinin biri, ağaya hitaben, aşığı getirsem de efindiler eğlense, dedi. Çubuğunu içmekte olan ağa, benim de aklımda idi, dedi... o gitti. Bir çaryek saat geçmeden curasını hamil biriyle geldi. Uzatmayalım. Bana, beyan-ı hoş âmedi olmak üzere bir iki parça Kozanoğlunu çaldırdılar. Sonra, kendiliğinden sazı eline alan aşık, ne çalsa istersiniz. Rıza Tevfik Beyin meşhur Koşmasını!

Felaket başını gezdim serseri

Feryad u zarımı duyan kalmamış!

İlh...

Bu sırda aşığı getiren zat, ağaya baktıktan sonra, canım ağa, sen de bu adamı biraz sevmezsin. Feylesofun manası bildiğin gibi değil, pek büyüktür. Sana akıl öğretmek haddim değil amma... dedi. Ağa, neme lazım. Feylesof olsun, müslüman olsun, bana ne, herif hem yanık hem erkekçe laf söylemiş, dedi. Ağanın karşısında en ziyade hürmetkarane devran imam efendi, iki dizinin üstünde sallandıktan sonra, siz feylesofun manasını yine fena bilin. Ama o adam, kendine mahsus feylesof dedirtirmiş. Ehlullah, kendini aleme fena tanıtmazsa mertebesini bulmaz. Hem o Rıza Efendi, abdestsiz yere basmamış dedi. Sordular evet dedim." (Kozanzade Cenab Muhyiddin, s. 842).

Bu konuda diğer bir örnek de kendi gibi 150'liklerden olan Ali İlmî Fanî'dir (Birinci, 2000, ss. 138-139). Ali İlmî Fanî, elliden fazla mektup Bölükbaşı'na göndermiş ve Bölükbaşı da kendisine cevap vermiştir. Sürgünde oldukları dönemde de mektupların dışında yüzyüze de görüşmüşler. Ali İlmî Fanî de 16 Temmuz 1938 yılında çıkan afla tekrar memleketine dönmüştür. Afla geri dönüşünü mektuplarından birinde yazarak sürgünden döndüğünde doğduğu yer olan Kadırlı'ya Kars-ı Zülkadiriye'ye geldiğini, akraba, dostlarını ziyaretle geçirirken köy ve yaylalara da gittiğinden de söz etmiştir. Gittiği

yaylalardan bir tanesi de Savrun'dur ve kendisini davet edenlerin açtığı sofradan bir hatırasını mektubunda paylaşmaktadır. Mektup 1 Eylül 1938 tarihlidir ve mektup da ilgili kısım ise:

"Bir aralık tanbura dedikleri bir bozuk getirdiler, bir herif eline aldı, ağzını açar açmaz ne söylese beğenirsiniz?
Ermeden gülşenin devr-i mâtemi
Dedik şâd edelim köhne âlemi
Diye sizin nefesten saza başlamasın mı? Hayrette kaldım, bu kimin dedim?
ırıza (Rıza) Baba'nın dedi.
-Rıza Baba kim?
-Ne bileyim işte babalardan biri.
Hayatı Lübnan eteklerinde geçen, nefesi Türk illerinin yüce dağlarında esen Rıza Baba'nın kim olduğunu anlattım ve yakında ona da kavuşursunuz dedim. Gözleri yaşardı ve yaşadığından çok memnun oldu (Ali İlmî Fânî, 1998, s. 153).

Netice itibarıyla Rıza Tevfik, nefeslerinin İstanbul ve çevresi dışında da muhtelif yerlerde okunduğundan haberdar olmuştur. Şiirlerini toparlayıp yayınladığı *Serab-ı Ömrüm* isimli eserin girişinde bundan da söz etmektedir:

"Meşrutiyet ilanını müteakip birer ikişer gazetelerde neşr olunmağa başladı ve umumun teveccühünü kazandı. İlk basılan Divan'ımın Anadolu'da ve bilhassa Kozan taraflarında bazı aşıklar tarafından sazla okunduğunu gazeteler rivayet ettiler (Feylesof Rıza Tevfik, 2014)."

(Divan

*Felaket bağıın gezdin serseri,
Feryad ü zarımı duyan kalmamış
Aradım o şahin yiğit erleri
Yattıkları yerde nişan kalmamış.*

*Kapılar kapanmış bacalar tütmez,
Kimsecik o çölde bir koyun gütmez;
Ağaçlar kurumuş bülbüller ötmez
Baykuşlarda bile figan kalmamış.*

*Gülleri soldurmuş elem yaşları,
Karalar bürümüş yaslı başları;
Köyleri kuşatmış mezar taşları
Sesime ses verir bir can kalmamış.*

*Talihin o yaman kanlı elleri,
Eşinden ayırmış hep güzelleri;
Şehitlerle dolmuş gurbet elleri
Kan ağlamadık bir civan kalmamış.*

*Hanedan kişiler hep yoksul olmuş,
Düşman kapısında bağlı kul olmuş
O nazlı gelinler şimdi dul olmuş,
Cemiyyet dağılmış canan kalmamış.*

*Hiç anılmaz olmuş atalar adı,
Beşikte bırakmış ana evladı,
Kırılmış yetimin kolu kanadı
Zulüm pençesinden aman kalmamış.*

*Düşmanın sitemi yürekler ezer,
İnsan bu kahr ile canından bezer;
Gülşende yabancı köpekler gezer
Erler meydanında insan kalmamış.*

*Bende bu ye's ile rahat uyku yok
Halbuki kimsede tasa, kaygu yok;
Korku yok, umut yok, saygı, duygu yok,
Kimsede, hasılı vicdan kalmamış.*

*Sırr-ı Hak aşikar her bahanedede,
Gül biter mi artık bu viranede?!
Şu harab olası matemhanede
Bizden özge garip mihman kalmamış.*

*Hey Rıza ne acep sevdaya düştün?
Aslı faslı yok bir davaya düştün!
Vatan uğrunda bin belaya düştün,
Hep mezarlık olmuş, vatan kalmamış!)* (Uçman, 1986, ss. 33-34).

Rıza Tevfik, *Divan* isimli şiirini nasıl ve hangi gerekçeyle yazdığını kendisi izah etmektedir:

"O vakit zihnen bütün şu vatan-ı harabın her köşesini dolaşım. Bilmediğim rüyada bile görmediğim yerleri mesela Kemah, Erzincan gibi yerleri bile hayalen dolaşım, büyük, engin bir hiss-i şefkatle kucakladım her köşesini ziyaret ettim ve gördüm. Kendimce gördüm. Hepsini harap, ıssız, matemli gördüm, onun üzerine:

Felaket bağına gezdim serseri

Feryad u zarımı duyan kalmamış!

Beyti ile başlayan *Divan*'ı yazdım, onu müteakip bir çoklarını daha yazdım ki bir ikisini dostlarım tab ettirdiler." (Rıza Tevfik, 1329, ss. 38-39).

Rıza Tevfik, Osmanlı döneminden başlamak üzere İstanbul'dan itibaren Osmanlı tebaasından olmayan birçok şarkiyatçı ile yakınlık kurmuş ve uzun uzadıya yazışmalar yapmıştır. Hatta bazılarıyla ortak çalışmalar dahi yapmıştır ve Robert Koleji başta olmak üzere döneminin alanındaki büyük üstadlarıyla irtibatını sürdürmüştür (Uçman, 1983, ss. 31-38; Mecmua-yı Resail-i Hurufiye, 1327; Birge, 1937, p. 81).

1. Kadim ve Cedid Arasında Bir Berzah Olarak Nefesler

Rıza Tevfik şiirlerinin büyük bir kısmını bir araya getirdiği *Serâb-ı Ömrüm*'ün "Nefesler" başlıklı bölümünde farklı hacimde şu isimleri taşıyan on bir tane nefes örneğine yer vermiştir: "Karababa Dergâhı'nda", "Bezm-i Cem", "Kalenderî", "Gel Derviş!", "Büyük Devriye", "Gel Zâhid!", "Fitne-i Aşk", "Sorma Hocam", "Dinle İmanım!",

"Edib Harabî Baba Erenlere", "Yunus Emre'ye Armağan" (İstanbul 1949, ss. 266-293).

"Muhterem kariilerim, yalnız şunu bilsinler ki ben bir antikacı vaziyetindeyim. On altı seneden beri köşede bucakta hatta sahaf dükkanlarının süprüntü küfesi içinde araştırıp bulduğum sonra daha muteber yerlerden hediye olarak aldım ne kadar kıymetli nadirde parçalar var ise ben onları büyük bir merak ve anlatılmaz bir zevk ile -evire çevire- tettebbu ettim. Tasnif eyledim, onlardan bir koleksiyon yaptım. Bugün herkese hediye ediyorum. Bu koleksiyon içinde güzel bir tesbih bulunduğu gibi uzak mabetlerin birinden çalınmış veyahut alınmış bir şemadan bir eski kandilde bulunur. Türlü şeyler bulunur, bu bir koleksiyondur!... gizlenmez. Gizlenirse yazık olur. Çünkü her birinin kendine mahsus bir sanatı, bir güzelliği vardır ki asıl kıymet tarihiyyesi ondadır. Hususan ki bu antikalar söz nevindendir." (Rıza Tevfik, 1330, s. 1).

"...Halbuki bu yazdıklarımı ben kendim için yazmıyorum. Tarih-i edebiyatı osmaniyye ve tarih-i efkara vesikalar arz etmek için yazıyorum. Ondan sonra bu şiirler, halen bugün milyonlarla vatandaşlarımız indinde muteber ve mukaddes nutuklardır. Biz, onlar gibi düşünür olmasak bile bu hakka riayet etmeliyiz, çünkü itikat en mukaddes haktır.

Türk edebiyat-ı sufiyanesinde bir sürü şiirler daha vardır ki bunlara hep birden (nefes) denilir. Böyle nilmesine sebep, o gibi şiirlerin bir makam ile tekyelerde ilhi gibi okunması ve böyle okunmak için yazılmış ve söylenmiş olmalarıdır. Bunlara ilahi denilmemesine de bir sebep var ki sarihtir: hepsi İlahi kabilinden değildir de onun için! Vakıan ilahi olanları var. Sırf filisofane olanları da var. Talimi didactique olanları da az değil!... medhiye nevinden olanları pek çok. Hicviye de var. Mersiyeler de var! Bütün bunların cümlesine birden nefes derler. Çünkü -arz ettiğim gibi- bunlar makamat-ı mahsusa üzere teğanni edilmek için söylenmiş manzumelerdir. Kanderi gibi, divan gibi, koşma veyahut destan gibi, bunlar muayyen, layetegayyir ve klasik bir bestesi yoktur ve herbirinin hemen ayrı ayrı bir okunuşu vardır. Hem hem onu ekseriya, nazımı bizzat bestelemiştir, artık o ahenk üzere okunur gider. Bazen bir nefesin makamı güzel olduğu için birçok nefesler dahi o makama ve yanı besteye tevfikan terennüm edilir. Anlaşıyor ki pek güzel ve umum indinde müsellemler bir beste olup da bütün nefesler ona göre okunmuş olsa idi nefeslerin de Kalendiriler ve Divanlar gibi muayyen ve sabit bir bestesi olacaktı fakat olamamış! Onun için bu cinsten olan manzumatın mevzuatı fikriyesinde ne derece tenevvü varsa bestelerinde de o kadar fark vardır, söz ile musiki arasında bir rabita-ı mahsusa bir hususiyet-i muayyene yoktur. Öteden beri bu böyledir.

...Onun içindir ki bir tasnif-i mahsusa dahil olamayan manzumeler bu nefeslerdir. Bunlara Nutuk dahi denilir. Bu tabirler arasında cüzi bir fark da var, onu da anlatayım: bazı manzumeler yalnız okunmak için yazılmıştır. Bir takımı da terennüm edilmek için söylenmiştir. Birincilere Nutuk derler, incilere nefes derler. Ben bunların yüzlercesini gördüm ve topladım, mümkün olabildiği kadar onları tasnif etmeye çalıştım. İtikadımca kıymet-i fikriye itibarıyla en yüksek asarı bu takımda buldum. Bunlar arasında öyleleri vardır ki hiçbir lisanında bir misline rast gelmedim, müsteşrikin-i meşhureye arz ettim, hayran oldular (Rıza Tevfik, 1330, s. 2).

Bölükbaşı, *Serab-ı Ömrüm* isimli eserindeki şiirleri hakkında bilgi verip hangi gerekçe ve birikimle yazdığını açıklamaktadır. Doğrusu

onun bu açıklamaları, bir bakıma okuyucuya şiirlerini okuma kılavuzluğu mahiyetindedir.

"Mecmuamda [*Serab-ı Ömrüm*] 'Koşma'lardan 'Bir Mechuleye', 'Udun Tesiri', 'Garib Bir Hâlet', 'Bir Anı Yeis' ve divanlardan 'Fikret'in Necib Ruhuna', 'Harab Mâbed', 'Gözlerin' ve 'Divan' unvanlı manzumelerle 'Şam-ı Gariban' teveccühi umumiye mazhar olmuştur. İzcilere ithaf etmiş olduğum uzun manzume de öyledir. Eser-i âlinize bunlardan bir iki parça intihabı münasibtir Efendim! Bunları takib eden sekiz parça kadar 'nefes' var. Bunlar bizim şuarayı sofiyemiz indinde makbul ve mültezem olan usul ve şerait tevfiikan yani 'Klasik' olan tarz-ı maruf üzere yazılmıştır. Bendeniz felsefe ve tasavvuf ile ötedenberi meşgul bulunduğumdan tasavvuf bahsinde kılûkal ile iktifa etmek istemedim. Zevkindan da nasib almak arzusile iradet gösterip turuk-u aliyeden bir ikisine -edeb ve erkan üzere- intisab etmişdim. Asıl maksadım da bir hakikat aramak idi. Binaenaleyh bu 'nefes'ler sırf taklit eseri değildir. 'Gel derviş beri gel yabana gitme' mısraile başlayan manzume, alelîtlak hikmet-i sofiyenin sarîh bir beyannamesidir. Diğerleri dahi öyle. Bu nevi manzumeler bililtizam Bektaşî 'nefes'leri üslûbile yazılmıştır." (İnal, 1969, s. 1492).

Rıza Tevfik'in nefesleri dönemin edebiyat çevrelerinde dikkatle takip edilmiştir. Yahya Kemal Beyatlı, *İthaf* şiirinde ismini vererek zikretmektedir (Ek 1). Yahya Kemal'in etkilendiği diğer kişi Samih Rifat'tır. Samih Rifat aileden Bektaşî'dir ve kendisi de Karaağaç Dergahı postnişini Hüseyin Baba'dan nasip almıştır (Nüzhet, 2022, s. 97). Samih Rifat'ın *Nefes* başlığı altında yazdığı şiirlerinin sayısı fazla değildir (Uçman, 1997, ss. 535-554). Buna rağmen etki ve tesiri fazla olmuş ve geçiş döneminin başarılı eserleri arasında yer almıştır (Celepoğlu, 2008, ss. 301-309).

Tecelligah iken birlerce rinde

"Melamet" söndü Şarkın her yerinde

Bu devrin gerçi son sohbetlerinde

"Nefesler" dinledik sâz-ı Rızâ'dan (Tanpınar, 2020, s. 26).

"İthaf" manzumesiyle iyi okunduğu ve bilhassa cevabı olduğu Samih Rifat Bey'in manzumesiyle karşılaştırıldığı zaman Yahya Kemal'in bize ait Şark'ı mazisiyle ve bugünüyle nasıl ele aldığı görülür. Samih Bey'in çok güzel manzumesi alevi ilhamının son şaheserlerindendi. Fakat hakikatan mükemmel olan dil ve ustalık gibi şeylerin ötesinde, tıpkı Rıza Tevfik'in o kadar sevimli koşmaları gibi öteden beri yazıldığı şekilde değilse bile muhtevasında eskiyi tekrarlayan bir manzumeydi (Tanpınar, 2020, s. 27).

Yahya Kemal Beyatlı, Rıza Tevfik gibi hem dil hem mana olarak rindane şiiri ve icrasını Bektaşî Tekkesinde bulmuştu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal'i Çamlıca Bektaşî Tekkesine beraberinde götürdüğünü ve kendisinden sonra tekkeye devam ettiğini anlatmaktadır (Karaosmanoğlu, 1969, ss. 166-172).

Noyan da Bayatlı'nın Çamlıca Tekkesinden nasip aldığını not etmektedir (Noyan, 2023, ss. 82-84).

Güldeste adıyla İstanbul ve çevresi Bektaşîlerinin meydana okudukları nefeslerinin kayıtlı olduğu defterde ise Yahya Kemal'in Rıza Tevfik'ten nasip aldığını kaydetmektedir (Koca & Onaran, 1987, s. 173).

Notaya alınan nefesleri, Gölpınarlı (1992, ss. 307, 361); *Medet Senden Medet* ve *Harabat Ehliyiz* notalarıyla kaydedilmiştir (Koca & Onaran, 1987, ss. 91-92).

Hüseyinî Makamında Nefes
DÜYEK

(, =96) Me det sen den me ___ det sul ta num A_ li ___ hü

dert li yim der di me der manım A_ li ___ hü

her dem gön lüm iç re mi h ma num A_ li ___ hü

Gü lüm gü lis ta ___ num sey ra num A_ li hü

1 Medet senden medet sultanım Ali
Dertliyim derdimne dermanım Ali
Her dem gön lüm iç re mi hmanım Ali
Gülüm gülistanım seyranım Ali

2 On iki imamın ö şahı sensin
Mehmet Ali'nin hemrahı sensin
Bunca düğünlerin penahı sensin
Gülüm gülistanım seyranım Ali

3 Aman erenlerin amana geldim
İsmail oluben kurhana geldim
Her ne emrolursa fermane geldim
Gülüm gülistanım seyranım Ali

4 Göster cemalini eyleme nihan
Yakıyor derunum ateşi hicran
Pervaneyim dostlar şem'ine hayran
Gülüm gülistanım seyranım Ali

5 İkrar eyledim ben inkâre gelmem
Ağlayu ağlayu yaşımı silmem
Divane mi oldum kendimi bilmem
Gülüm gülistanım seyranım Ali

6 Ey canınım canı güzel cananım
Kâpına gelmeğe yoktur dermanım
Başım üzre tacım dinü imanım
Gülüm gülistanım seyranım Ali

7 Derviş Tevfik kendin uryan eyleme
Yıkıp mahzun gön lüm vıran eyleme
Erenlere karşı isyan eyleme
Gülüm gülistanım seyranım Ali

Şekil 1: Medet Senden Medet (Gölpınarlı, 1992, s. 307).

Pencügâh Makamında Nefes
DÜYEK

(, = 128) Ha ra bat eh li ___ yi ___ z bu bir â lem

di ___ r hü ___ şevk i le on da ___ de ___ m

sü ren ler de ni ___ z hü ___ ni ___ z hü ___

1 Harabat ehliyiz bu bir âlemdir
Şevk ile onda dem sürenlerdeniz
Hesap sorma bizden, biz hayli demdir
Defteri âmalı dürenlerdeniz

2 Huni dil nüş ettik bezmi safada
Zevki cavidanı bulduk rızada
İfayı ahdiçin vakti belâda
Tiri kahra göğüs gerenlerdeniz

3 Bu nefsi hotkâmı çekip te dâre
Gülerek ser verdik ulu serdare
Bir gamze uğruna didarı yare
Canla başla gönül verenlerdeniz

4 Ders alıp cananım fetan gözünden
Siir meşkeyledik şirin sözünden
Gizlice bir yoldan, bânın yüzünden
Kâbei maksada erenlerdeniz

5 Nüri aşk enince dili ağâha
Mürşî rûhu saldıq ta kurpâgâha
Baba ocağdır, biz o derhâga
Destursuz, pervasız gidenlerdeniz

6 Teveccüh kilmadık bâbı niyaza
İrfanla eriştik rütbei naza
Aşına çıkmışız şübedebâza
Perdenin ardını görenlerdeniz

7 Arıfsen kâmiller öntünde eğil
İlminle öğünme, sen kendini bil
Bağı marifette biz bir gül değil
Deste deste çiçek dürenlerdeniz

8 Hey Rıza arifiz dervişnihadız
Alâik kayırdan çözülük şadız
Mesti lâya'kılız, gamdan âzadız
Postu meyhaneye serenlerdeniz

Şekil 2: Medet Senden Medet (Gölpınarlı, 1992, s. 361).

2. Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın Nefesleri

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın nefeslerinin muhteşimiyatı adeta onun biyografisidir. Çocukluk, gençlik ve olgunluk döneminde birbirinden farklı zaman, mekan ve gerekçelerle yazılmıştır. Rıza Tevfik'in çocukluğunda yaşadığı duygu yoğunluğunu gençlik döneminde de devam ettirdiğini yazdığı nefeslerle aktarmış ve bu nefesler de gittiği tekke ve tanışıp görüştüğü Bektaşî babalarından görüp tecrübe ettiklerinden oluşmaktadır. Esas olarak kendisinin ifade ettiği üzere felsefe meselelerine meşguliyeti döneminde Bektaşî nefesleri içeriğinin kendisine büyük katkısı olmuştur. Bu husus da yine biyografisinin önemli bir parçası olarak konunun anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

Rıza Tevfik'in nefesleri; fikri dayanak, zemin, süreç, tecrübe ve ifade biçimi olarak birden fazla başlık ve konu etrafında şekillenmektedir. Rıza Tevfik, nefeslerde bibliyografyasının muhteşimiyatına ilişkin de bilgi vermektedir. Bektaşî edebiyatı içinde yer alan nefeslerden yararlanmasi biçim olarak şekle işaret ederken fikri gelişimine dair ipucu da vermektedir. Beri yandan nefesler, felsefe meşguliyetinin mahsulü olarak düşüncesini ifade etmede kendisine yardımcı olması nedeniyle bir bakıma bu başlık altında birden fazla eseri ortaya çıkarmıştır. Yenileşme döneminin buhranlı havasında mahalli olanın zenginleştirilip şekliyle devamına dair yapılan girişim, dönemi itibarıyla etkilediği bir ortam oluşturmuştur.

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın nefeslerinin sayısı çok değildir buna rağmen Bektaşî tekkelerinde meydana okunmuş, notaya alınıp bestelenmiştir (Gölpınarlı, 1992, ss. 307, 361; Koca & Onaran, 1987, s. 173). *Serab-ı Ömrüm* de dahil *Nefesler* başlığı altında kaydedilen eserleri şunlardan ibarettir:

Karababa Dergahında

*Nasip aldık bu matemhaneyi fani görenlerden
Civar-ı Kербela'dan nekhet-i bad-ı saba geldi.
Erişti feyz-i kudsi-i hidayet hak erenlerden
Nifir-i gaybdan bir na're-i ya merhaba geldi.*

*Tenezzü l etmez oldu gönlümüz ezvak-ı dünyaya
Vücudu mahvedince bulduk ancak rif'at ü paye
Teveccüh eyledi bir dem gönüller arş-ı a'laye
Bizi irşad için ervah-ı pak-i evliya geldi.*

*Çekip baş hırka-i mahviyyete surette pest olduk
O zevk-i aşk ile ta haşre dek bihuş u mest olduk
Ezde bade-i kevserle sermest-i elest olduk,
Dile ilham-ı Subhaniyle ikrar-ı bela geldi.*

*Şeh-i al-i aba uğrunda can ü ser feda kıldık,
Nesimi-veş vücudun kisvesin candan cüda kıldık
Düşüp şehrah-ı aşk-ı Hakk'a terk-i masiva kıldık
Bu dünyanın safasındain bize artık gına geldi.*

*Uçurduk mürg-i aşkı, ruhu kurb-ı caha vardırıdık
Visal arzusunu zevk-i fena-fillaha vardırıdık*

*Ali senden meded!.. Gülbankını dergaha vardırıldık
Vera-yı perde-i esrardan aks-i sada geldi.*

*Bütün eşyayı didar-ı cemale müptela gördüm
Bu varlık devrini bi-ibtida, bi-intiha gördüm
Cihanı serteser ayine-i suret-nüma gördüm
Enelhak nağmesiyle ruhuma bir i'tila geldi.*

*O dem bihuş olup hayretle geçtim can ile serden
Sımah-ı ruh doldu na're-i Allahü ekberden
Cihan nurun-ala-nur oldu hep didar-ı Hayder'den
Bana manada sultanım Aliyyü'l-Murtaza geldi.*

*Bugün ben dara çektim kendimi, Hallac-ı Mansur'um
Canımdan, benliğimden, alemimden dur u mehcürüm
Tutuştum ateş-i aşıkınla ez-ser-ta kadem nurum
Senin mihr-i cemalinden müessir bir ziya geldi.*

*Açıldı nazre-gahımda mele-i alem-i ala
Makamım kabe kavseyn oldu gördüm kendimi hakka
Mübarek oldu mi'racım, Fesubhanellezi esra
Gönül vahdet sarayından mübeşşir bir nida geldi.*

*Seni n uğruna ya Haydar, fedadır cism ile canım
Haziz-i asitanında hemen her lahza kurbanım,
Tecelli-i cemalinle bugün devletli sultanım
Cebin-say olmağa dergahına aşık Rıza geldi (Uçman, 1986, ss. 82-83).*

Bezm-i Cem

*Özleyip bahtıyar geçen zamanı,
Avare gönümüz hayli mahundu;
Açmadık kimseye deld-i nihanı,
Dasitan-ı gamın şerhi uzundu.*

*Ermeden gülşenin devr-i matemî
Dedik: Şad edelim köhne alemi,
Serbaz aşıkların yar ü hemdemi
Bezm-i mahabbete sala olundu.*

*Asude canları hep uyandırdık,
Umman-ı vahdeti dalgalandırdık
Aşkın çerağını yaktık, yandırdık
Pervane gönüller, nura meftundu.*

*Canımı armağan çekip canana,
Bir kurban yetürdüm ben de meydana,
Nagehan bir mehveş geldi devrana
Açtı nikabını bir ay dolundu.*

*Tabiş-i hüsnü fer verdi mehtaba,
Bir pertev düşürdü cam-ı şaraba.*

*Naleler dem tuttu çeng ü rebaba
Ya Hay!. Sadaları cana dokundu.*

*Diller birbirine oldu üftade,
Ben de meshur oldum bir peri-zade,
Tavrı laubali, tab'ı azade
Meşrebi muvafık, fikri uygundu.*

*Dil çabuk bağdaşır, serbest olunca
Gönülden dost-olduk hem-dest olunca.
Gözlerine baktım sermest olunca
O neydi.. Yarabbi!.. Nasıl füsundu?!*

*Gerçek erenlerin bezm-i ceminde
Hak nasilb almıştı ülfet deminde.
Bir katre kalmıştı gonce feminde.
Ateşin lehleri mey-i gülgundu.*

*Evvelki dem1eri getirip yade
Bir neşe verdik bu harab-abade..
Ellerde dolaştı gülgülü bade
O pakize saki peymane sundu.*

*Bu da geçer ya hu dedik, nuş ettik!.
Saz figana geldi, biz huruş ettik!.
Katreyken, -deryalar gibi- cuş ettik
Şevk-i didar ile canlar coşkundu.*

*Ferağ aleminden bir gün peyledik,
Çeşm-i gam-dideyi ruşen eyledik
Dosta -açılmadık- nükte söyledik
Muamma-yı aşkın sırrı bulundu.*

*Hey Rıza, marifet tac imiş serde
Gene askı astın, bezm-i hünerde!.
En başa yazılmış medhin defterde
Aşıklar bezminde namın okundu.*

Kalenderi

*Harabat ehliyiz; bu bir alemdir,
Şevk ile onda dem sürenlerdeniz.
Hesap sorma bizden, biz hayli demdir,
Defter-i a'mali dürenlerdeniz.*

*Hun-ı dil nuş ettik, bezm-i safada,
Zevk-i cavidani bulduk rızada.
İfa-yı ahd için vakt-i belada,
Tir-i kahra göğüs gerenlerdeniz.*

*Bu nefsi hodgamı çekip de dara;
Gülerek ser verdik ulu serdara,*

*Bir gamze uğruna didar-ı yara
Canla başla gönül verenlerdeniz!*

*Ders alıp cananın fattan gözüüden,
Şiir meşk eyledik şirin sözünden;
-Gizlice bir yoldan- batın yüzünden!.
Ka'be-i maksuda erienlerideniz.*

*Nur-ı aşk inince dil-i agaha,
Mürg-ı ruhu saldı ta kurbgaha!..
Baba ocağıdır, biz o dergaha
Destursuz, pervasız girenlerdeniz!..*

*Teveccüh kılmadık, bab-ı niyaza:
İrfanla eriştik rütbe-i naza!
Aşına çıkmışız şa'bede-baza,
Perdenin ardını görenlerdeniz!..*

*Arifsen kamiller önünde eğil!
İlminle övünme!.. Sen kendini bil!..
Bağ-ı marifette biz bir gül değil
Deste deste çiçek derenlerdeniz!*

*Hey Rıza, arifiz, derviş-nihadız!
Alayık kaydından çözüldük şadı!..
Mest-i laya'kiliz, gamdan azadız
Postu meyhaneye serenlerdeniz!*

Gel Derviş

*Gel derviş, beri gel, yabana gitme,
Her ne arıyorsan, inan sendedir.
Nefsine bihude eziyyet etme,
Ka'beyse maksudun, Rahman sendedir!*

*Çöllerde dolaşıp seraba bakma!
Allah Allah deyip sehaba bakma!
Talib-i Hak isen kitaba bakma!
Okumak bilersen Kur'an sendedir!*

*İlminle bir kılı kırka yararsın,
Etrafına bakıp kimi ararsın?.
Gördüğün rü 'yada sade sen varsın,
Bu tehi kubbeyi kuran sendedir.*

*Kılı kırk yarmaya irfandır deme!
Ona yahşi, baina yaimandır deme!
Şuna gerçek, buna yalandır deme!
Birinin aslı yok, yalan sendedir.*

*Ayrı ma'na verme küfr ile dine,
Varıp gelme şaşkın şekk ü yakine.*

*Arıfsen ağah ol sırr-ı mübine:
Vesvesen küfürdür iman sendedir.*

*Gir gönül şehrine, dolaş bir kerre,
Kıyas et ne imiş güneşle zerre.
Yalnız sen kadirsin hayr ile şerre,
Şerre mail isen şeytan sendedir.*

*Cilve etsin dersen kemaliyle Hak,
Çıkıp benliğinden, bir kendine baık!
"Enelhalk" sözünü dilinden bırak,
Lafa kulak verme irfan sendedir.*

*Nefsini evvela çıkar aradan,
Bir renge boyanma aktan, karadan,
Gönülde berk urur nuru yaradan,
Zulmette dolaşma, yezdan sendedir.*

*İşittim babasız bir oğulmuşsun
Hem oennette doğmuş, hem kovulmuşsun,
Hem kesret istemiş, hem boğulmuşsun
Allah'ın suçu ne?. İsyân sendedir.*

*Gayriden arayıp derdine çare,
Ne varlık verirsin mur ile mare?!
Cennetten çıktınsa, be hey avare,
Havva'yı aldatan yılan sendedir.*

*Şanın pek alidir, ne var pest isen?.
Her. şeye taparsın, putperest isen,
Bade-i aşk ile eğer mest isen,
Kendine gel aşık, canan sendedir.*

*Cahil mezahire Halk diye bakar,
Her köşe başında bir kandil yakar,
Bu seyl-i havadis durmayıp akar,
İlelebed baki kalan sendedir.*

*Menbaı sendedir feyz-i hayatın,
Gelip giden canlar hep nefehatın.
Hayrette boğulma, bu kainatın
Hepsi bir katredir, umman sendedir.*

*Her şeyin varlığı senin özündür,
Kendini çok gören kendi gözündür,
Bu mülke hükmeden senin sözündür,
Kalıbın kürsidir, sultan sendedir.*

*Hey Rıza takat yok hakkı inkara,
Sen mahrem imişsin didar-ı yara,
Şimdi ağah oldum sırr-ı esrara:
Alemi yaradan vicdan sendedir.*

Gel Zahid!

*Gel zahid Kur'an'ı çıkar koynundan
Hidayet vermemiş o kitap sana.
Sem'ini hatmetmiş ulu yaradan
Gelmemiş içinden bir hitap sana.*

*Mazhar oldu insan sırr-ı mübheme,
Can verdi zuhuru cism-i aleme.
Secde eylemedi iblis ademe
Bu kıssadan biraz hisse kapsana!.*

*Adem suretinde Rahman göründü,
Cemalinde sırr-ı Kur'an göründü,
Kudreti nutkunda ayan göründü
Tapacaksan bari Hakk'a tapsana!.*

*Allah eve gimez sırr-ı mutlaktır,
Dört duvara secde kılan ahmaktır.
Haccetmeden maksad gönül yapmaktır
Sende -be hey nadan- gönül yapsana!*

*Hey Rıza yorulma gurbet ellerde
Gayret-i cehl ile kalma yollarda.
Bihude dolaştın kumlu çöllerde
Gönül semtine de biraz sapsana!*

Fitne-i Aşk

*Fitne-i aşk ile şuride-diliz,
Hayran-ı cezbedir gözümüz bizim,
Çamurdan yapılmış adem değiliz
Zat-ı Hak'la birdir özümüz bizim.*

*Her nereye dönsen, zahirdir Allah,
Bu sırra vakıfsan sen, ey meded-hah,
Bizlere hoşça bak gel olma gümrah,
Suret-i Raihman'dır yüzümüz bizim.*

*Mürşitler ki halkı Hakk'a yederler,
Sırren bize gelir, bizden giderler.
Nakş-ı payimizi de'il ederler,
Haikikat yoludur izimiz bizim.*

*Vakf-ı nefis eyleyip irfan-ı zata,
Fırsat bulamadık savm ü salata;
Ma'rifet dileyen ehl-i hacata,
Secde-gah olmuştur dizimiz bizim.*

*Dünya varlığında yok hevesimiz,
Hakk'ın lisanıdır her nefesimiz,
Ölüye nefh-i ruh eder sesimiz,
Aleme can verir sözümüz bizim.*

*Safa varsa ancak bizlerde vardır,
Pakize gönlümüz nesteren-zardır.
Nireng-i hüsn ile aynı bahardır,
Kışımız, yazımız, güzümüz bizim.*

*Hey Rıza özünde Hak müstetirdir,
Sen, ben dediklerin vehm-i zahirdir.
Ayrı gayrı değil, dirlikte birdir,
Yedimiz, kırkımız, yüzümüz bizim.*

Sorma Hocam

*Bana sual sorma cevap müşkildir,
Her sırrı ben sana açamam hocam.
Hakk'ın hazinesi darı değildir
Cami avlusunda saçamam hocam.*

*Kayd-ı ahiretle düşmem mihnete,
Ben burda me'murum şimdi hizmete,
Hayvan otlatırken gidip cennete
Sana hülle donu biçemem hocam.*

*Mir'âc'ı anlatma eşek değilim
Bildiğin kadar da melek değilim
Günahkâr insanım, ördek değilim
Bu ağır gövdeyle uçamam hocam.*

*Halka korku verme velvele salıp
Dünya ve ahiret bu köhne kalıp,
Ben softa değilim cübbemi alıp
İmaret imaret göçemem hocam.*

*Ölümden ürker mi tez ölen kimse?
Çoktan mazhar oldum ben Hak nefese,
Bu demi sürerken ecel gelirse,
İşimi bırakıp kaçamam hocam.*

*Şarâbı menetme, o değil hüner,
Aşıkım badesiz pek başım döner.
Gönlümde muhabbet ateşi söner,
Özrüm var, sade su içemem hocam.*

*Nâr-ı cehennemi önüme sürme,
Günahımı döküp kaygular verme,
Kitapta yerini bana gösterme
Ben pek o yazıyı seçemem hocam.*

*Feylesof Rızayım dinsiz anlama,
Dini ben öğrettim kendi babama,
Her ipte oynadım canbazım amma,
Sırat köprüsünü geçemem hocam.*

Dinle İmanım!

*Dervişlik özüne hakim olmaktır,
Esir-i nefis olan derviş değildir.
Aşkî rehber edip hakkı bulmaktır,
Keşkûl, teber, asa, tiğ, şiş değildir.*

*İbadet namına kalkıp, oturma,
Bağırma, tepinme, göğsüne vurma,
"Yahu!", "Yahak!" diye köpürüp durma,
Zikr-i Hak hazm için geviş değildir.*

*Sırr-ı hakikatı gönülden öğren,
Gönüldür aşkile didarı gören,
Arif-i agaha o zevki veren,
Beng ü bade, afyon, haşış değildir.*

*Dünyada cennete girenler varsa,
Vech-i Hakk'ı ayan görenler varsa,
"Enelhak" sırrına erenler varsa,
Sarhoşluk yüzünden ermiş değildir.*

*Boz yılanı tuttu, çivi yuttu erler,
Pirimiz duvarı yürüttü derler,
Keramet olsa da böyle hünerler,
İnsanlığa yarar bir iş değildir.*

*Keramet umma hiç necef taşından,
Ayrılma insandan, öz kardaşından,
Hakk'ı göremezsin bağlar başından,
Gerçek er sultandır, keşiş değildir.*

*Mamurede doğar, manevi insan,
Terbiyeyle büyür, kudret-i iman,
Senin aradığın nimet-i irfain,
Yaban yerde biter yemiş değildir.*

*Ham ervah her yerde var yığın yığın,
Nedir onlar ile verip aldığın?
Uzlete mail ol, gönlüne sığın,
Cihan gönül kadar geniş değildir!*

*Rıza'dan himmet al, berzahta kalma,
Serden geçmedinse ummana dalma,
Dervişlik sözünü ağzına alma,
Demir leblebidir, kişniş değildir.*

Edib Harabi Baba Erenlere!

*Vahdet aleminde pek hoş bulundum
Gafletle bu deni dünyaya girdim.
Elestü bezminde sarhoş bulundum,
Kendi ikrarımla belaya girdim.*

*Hiç böyle aykırı reviştm yoktu,
Damdan düşer gibi gelişim yoktu,
Tavuik pazarında bir işim yoktu
Yok yere halk ile gavgaya girdim.*

*Herkesle didindim, nefes tükettim,
Başlı başıma bir sürüye yettim,
Kil ü kale düştüm hocalık ettim,
Hak diye bir kuru da'vaya girdim.*

*Şeytana uydum da hakka inandım,
Terbiyeyle fıtrat değişir sandım,
"Dünya cennet olur!" dedi; inandım
İçinden çıkılmaz hülyaya girdim.*

*Bilmem ne kar ettim, neye yaradım?!
Çok düşman kazandım, bir dost aradım,
Her yere baş vurdum, halkı taradım,
Zindana tıkıldım, saraya girdim.*

*Bak şu gönlümdeki şevk-i mezide!
Hedef oldu sinem ta'n-ı yezide,
Elimden tuttu bir şahs-ı güzide
O zaman tarik-i hüdaya girdim.*

*Hanıkah edindim bezm-i uşşakı
Harabi Baba'ya oldum mülaki,
Sözleri kevsermiş, kendisi saki
Ben şimdi cennet-i a'laya girdim.*

Yunus Emre'ye Armağan

*Yüce dağlar ardından
Deniz aşırı geldim
Evliyalar yurdundan
Selam tapşuru geldim.*

*Ulu bir şara vardım
Dosta armağanım var
Erenlerin bağından
Güller devşiru geldim.*

*Boz bulanık bir çaydım
Aşk iline baş urdum,
Çalkanıp safa buldum
Süzülüp duru geldim.*

*Yunus'un toprağına
Vardım yüzüm sürmeğe
Sildim gönül pasını
Yunuben aru geldim.*

*CüŖa geldim çağlarım
Aşık oldum ağlarım
Canda coşan esrarı
Döküp taşıru geldim.*

*Rıza Tevfik Allah'tan
Ayrılma ol dergahtan
Ben kurtuldum günahdan
Eğriydim, doğru geldim.*

Sonuç

Rıza Tevfik Bölükbaşı, Osmanlı Devleti modernleşme dönemi aydınlarından ve döneminin fikri faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Aydınlanma; örgütlü yapı, fikri ve siyasi faaliyetlerle birlikte yürütüldüğünden bu alanlarda Rıza Tevfik Bölükbaşı da etkin ve etkili olmuştur. Bundan dolayı felsefe, edebiyat ve siyasi faaliyetlerini aynı zamanda yayınladığı eserler ve verdiği derslerle taçlandırmıştır.

Modernleşme döneminin fikri temellerini oluştururken iki başlıklı bir yol izlemiştir. Yeni dünyanın geliştiği felsefi temelleri yoklarken yaşadığı çıkmaz ve bunalımlarını doğunun irfanıyla dengelemiştir. Düşünce ve manevi hayatını Gelibolu ve İstanbul ile tanımlamak mümkündür. Çocukluğu ve gençlik yıllarının bir kısmının geçtiği Gelibolu, aynı zamanda tekke ve edebiyatıyla bağlantısının kurulduğu, sürdürüldüğü alana işaret etmektedir. Eğitiminin bir kısmını Gelibolu dışında sürdürmüş, eğitim aldığı okulların yabancı olması hasebiyle birden fazla dil öğrenmiştir. Eğitimi tamamladığında doktorluk yapmak yerine felsefe ile meşgul olmuştur. Kısa bir süre sonra yayın faaliyetleri ve yaptığı konuşmalarıyla çok kısa sürede tanınmıştır. İstanbul; siyasi, fikri ve modernleşme faaliyetinin gerçekleştiği alan olarak hayatı üzerinde kalıcı tesir bırakmıştır.

Gelibolu ve Edirne civarında geçirdiği çocukluk, gençlik yıllarında temasa geçtiği Bektaşî Tekkelerinden etkilenmiştir. Bektaşî edebiyatının klasik metinlerinden oluşan şiir ve şiirlerin yer aldığı cönk ve menakıbnamelerin kurgu ve kavramsal çerçevesiyle düşünce dünyasında meydana gelen krizlere karşı koruma alanı oluşturmuştur. Bektaşî metinlerin varlık alanına dair çözümleyici bir çerçeveyi sunuyor olmasının Batı felsefesine dair okumalarıyla oluşan çatışmayı aşmasına büyük bir katkısı olmuştur.

Bektaşî metinleri etkisiyle yazdığı şiirler içerisinde nefesler, devriyeler gibi başlıklarla bir bakıma yeniden canlanma ve yeni dünyada eski metinlerle varoluş çabasına girişmiştir. Nefesleri, diğer şiirleri gibi çok geniş bir çevrede karşılık bulmuş ve neredeyse Bektaşî tekkelerinin tamamında okunmuştur. Özellikle İstanbul merkezli Bektaşî tekkelerinin etkili faaliyetleriyle Rıza Tevfik'in şiirle ilgili meşguliyeti karşılık bulmuş ve tekke çevrelerinde ilgiyle takip edilmiştir. Nefeslerin neredeyse tamamı okunmakla kalmamış ve notaya da aktarılmıştır. Üstelik okunan şiirleri gibi nefesleri de besteleriyle birlikte, İstanbul Rumelihisarı Nafi Baba ve tekkesinin faaliyetleri nedeniyle Osmanlı Devleti'nde varlığını sürdüren bütün Bektaşî çevrelerce kabul edilip icra edilmiştir.

Rıza Tevfik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ardından yer aldığı siyasi faaliyetler ve siyasi düşünceleri nedeniyle 150'likler arasında yer almış ve yurtdışına sürülmüştür. Uzun süre Lübnan'da kalmış, Suriye, Irak, Ürdün ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere seyahat ederek sürgünde olanların bir kısmıyla sadece mektuplarla değil yüz yüze de görüşmelerle bağlantısını sürdürmüştür. Sürgündeki diğer 150'liklerle görüşmelerinde ilk sıradaki konu edebiyat ve şiir olmuştur. Tabiatıyla şiirleri arasında nefesleri de yine görüşmelerin konusudur. Sürgündeyken şiirlerinin bir kısmını bir araya getirerek *Serab-ı Ömrüm* adıyla Kıbrıs'ta yayınlamıştır. *Serab-ı Ömrüm*'deki bölümlerden bir tanesi de *Nefesler* başlığı altında yer almıştır.

Rıza Tevfik, Nefesler ile son dönem Türk Edebiyatı, Tekke Edebiyatı ve Bektaşî Edebiyatı içerisinde etkili olmuş ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Adeta Bektaşî edebiyatında yeni bir canlanma etkisi oluşturmuştur. Bundan dolayı da kendi döneminde edebiyat çevreleri onun bu özelliğine vurgu yapmıştır. Rıza Tevfik, Bektaşî çevrelerin etkili olmaya çalıştığı basın yayın faaliyeti, edebiyat ve şiirde öncüler arasındadır. Rıza Tevfik, Bektaşîlerin edebiyatla kamusal alana arz ettikleri faaliyetlerinin görünür olmasına kolaylık sağlarken etki ve yaygınlığına da katkı sunmuştur.

Kaynaklar / References

- Ali İlmî Fânî. (1998). *Bir 150'liğin Mektupları*, Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci. Kitabevi Yayınları.
- Birge, J. K. (1937). *The Bektashi Order of Dervishes*. Hartford Seminary Press.
- Birinci, A. (2000). "İlmî Bey, Fânîzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, ss. 138-139.
- Bölükbaşı, R. T. (2015). *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri*, Haz. Abdullah Uçman. Dergâh Yayınları.
- Celepoğlu, A. (2008). *Türk Dil Kurumunun Kurucu Başkanı Samih Rifat Hayatı ve Eserleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çakır, Ö. (2008). "Rıza Tevfik'in Eserlerinde Gelibolu İzleri", *Çanakkale İli Değerleri Sempozyumları Gelibolu Değerleri Sempozyumu*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, ss. 191-204.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Alevî Bektâşî Nefesleri*. 2. Baskı, İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1969). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yayınları.
- Kaya, D. (2020). *Ali Rıza Öge'nin Şiir Mecmuası*.
- Kesedar, İ. (1999). *Osmanlı Devleti ve Bektâşî Yolu*.
- Koca, T., & Onaran, Z. (1987). *Güldeste Nefesler-Ezgiler-Notalar*.
- Kozanzade Cenab Muhyiddin. (1918). "Millî Edebiyat Hakkında", *Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası*. Cilt 3, Numro 75, ss. 840-842.
- Kut, G., & Eldem, E. (2010). *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Küçük, H. (2019). *Arşiv Belgeleri Işığında İstiklâl Harbi'nde Mevlevîler ve Bektâşîler*. Nefes Yayınları.
- Maden, F. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. TTK, 2018.
- Mecmua-yı Resail-i Hurufiyye*, Mütercim: Rıza Tevfik, Huart Clement, H. 1327 (M. 1909).

- Noyan, B. (2003). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*. Cilt 6, Ardıç Yayınları.
- Nüzhet, S. (2022). *Samih Rifat Hayatı ve Eserleri*. 2. Baskı, Dorlion Yayınları.
- Rıza, T. "Nefesler", *Peyam (Edebf İlave)*, nr. 28, 27 Mart 1330 (10 Nisan 1914)
- Salcı, V. L. (1978). "Muhibban Gazetesi ve Rıza Tevfik", *Filozof Rıza Tevfik Hayatı-Hatıraları-Şiirleri*. Editör: Hilmi Yücebaş, 5. Baskı, Gül Matbaası, ss. 317-318.
- Tanpınar, A. H. (2020). *Yahya Kemal*. Dergah Yayınları.
- Taşğın, A. (2010). "Alevilik Bektaşîlik Konulu Yayınların Genel Çerçevesi: Süreklilik ve Zorunluluk", *Alevilik ve Bektaşîlik Yayınlarının Temel Sorunları Çözüm Önerileri (26-28 Şubat 2010 İlgaz)*. Haz: Gıyasettin Aytaç, Derya Sümer. G. Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 23-33.
- Uçman, A. (1983). "Rıza Tevfik'in Edward G. Browne'a Gönderdiği Mektuplar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. Cilt XII, Sayı 2, ss. 31-38.
- Uçman, A. (1991-1992). "Devriyeler Üzerine Rıza Tevfik'in Yayımlanmamış Bir Makalesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*. Sayı 7, ss. 537-564.
- Uçman, A. (1997). "Samih Rifat'ın Nefesleri: 'Nefayisü'l – Enfas", *Türklük Araştırmaları Dergisi*. Sayı 8, ss. 535-554.
- Uçman, A. (2001). *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*. 2. Baskı, Dergah Yayınları, ss. 106-117.
- Uçman, A. (2006). "Nefesler Dinledik Sâz-ı Rızâ'dan", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*. Cilt XXX. cilt. 3. sayı [Orhan Okay Armağanı III = Festschrift in Honor of Orhan Okay III], ss. 293-311.
- Uçman, A. (2008). "Tevfik Rıza Bölükbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 35, ss. 68-70.
- Ulunay, R. C. (Tarihsiz). *Rıza Tevfik Şiirleri ve Mektupları*. Semih Lütfi Kitabevi.
- Yücebaş, H. (1950). *Bütün Cepheleriyle Rıza Tevfik, Şiirler-Makaleler-Hatıralar*. Halk Basımevi.

Ek / Appendix

Ek 1: Yahya Kemal Beyatlı, İthaf isimli şiiri

*Fer almışken tulu-ı Kibriyadan
Bugün bi-vaye kalmış her ziyadan
Bu mülkün farkı yok bir tengnadan
Niçin nur inmiyor artık semadan?*

*Bu şek bağında her gün gah ü bigah
Dolaştım Hu deyip dergah dergah
Ümid ettim ki bir pir-i dil-agah
Desin Destur milirab-ı hafadan*

*Aba var, post var, meydanda er yok
Horasan ellerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum hiç eser yok
Diyar-ı Rum'a gelmiş evliyadan*

*O yerler işte Bağdad, işte Amid
Bugün her şu'leden mahrum camid
O yerlerden gelen son yolcu Hamid
Haberdar olmaz olmuş mavaradan*

*Tecelligah iken binlerce rinde
Melamet söndü Şarkın her yerinde
Bu devrin gerçi son sohbetlerinde
"Nefesler" dinledik sâz-ı Rıza'dan*

*Bu manzumenle ey Üstad-ı hoş-kam
Ali'den doldurup iksir-i ilham
Leb-i uşşaka sundun öyle bir cam
Ki yuğrulmuş türab-ı Kerbela'dan*